

ŠMIGEL, Michal a kol.: *Utečenci na Slovensku. Historická skúsenosť krajiny s utečeneckými vlnami v 20. storočí*. Banská Bystrica : Belianum, 2024. 248 s. ISBN 978-80-557-2225-2

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2025.28.02.116-120>

V roku 2024 uzrela svet pozoruhodná publikácia pod názvom *Utečenci na Slovensku. Historická skúsenosť krajiny s utečeneckými vlnami v 20. storočí*. Podľa jej zostavovateľov je tento vedecký zborník produktom ideového úmyslu, ktorý sa zrodil na Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici ešte v roku 2019, a to ako reflexia na isté oživenie problematiky utečenectva v strednej a východnej Európe. „Vytýčil sa tak cieľ spracovať utečenecké vlny, ktoré zasiahli Slovensko v 20. storočí. Oživiť historickú pamäť o utečenectve a vytvoriť vedeckú platformu, ktorá by spojila úsilie nielen slovenských historikov v tejto otázke [...]. Keď myšlienka dozrievala a následne sa aj vyformovala do podoby vedeckého projektu [...] netušilo sa, že o pár rokov krajinu zasiahne utečenecká vlna zo susednej Ukrajiny (pod vplyvom ruskej bezprecedentnej agresie v roku 2022). Teda spätne sa potvrdil fakt, že téma je nielen žiadúca, ale aj mimoriadne aktuálna.“¹ Treba však dodať, že publikácia vznikla aj ako výsledok systematického vedeckého výskumu „migračnej problematiky“ niektorých členov banskobystrickej katedry histórie (predovšetkým Michala Šmigela, Miroslava Kmeťa)² a reaguje na súčasné trendy historického bádania, ktoré kladú dôraz na transnacionálne súvislosti, interdisciplinárne prístupy a prepojenie minulosti so súčasnými spoločenskými výzvami.

Od konca 2. svetovej vojny narastal (nielen) v európskej historiografii záujem o výskum fenoménu migrácií a postupne sa stal jednou z veľkých tém historického bádania, keďže 20. storočie (označované aj ako storočie migrácií, exodu) bolo charakteristické bezprecedentným rozsahom a dynamikou migrácie obyvateľstva (v tom aj v nútenej podobe)

---

¹ ŠMIGEL, Michal – KUNEC, Patrik: Na úvod. In: ŠMIGEL, Michal a kol.: *Utečenci na Slovensku. Historická skúsenosť krajiny s utečeneckými vlnami v 20. storočí*. Banská Bystrica : Belianum, 2024, s. 6-7.

² V roku 2014 historici M. Šmigel a P. Tišliar stáli na čele autorského kolektívu nemenej pozoruhodného projektu, výsledkom ktorého bola publikácia: ŠMIGEL, Michal – TIŠLIAR, Pavol a kol.: *Migračné procesy Slovenska (1918 – 1948)*. Banská Bystrica : Belianum, 2014. 624 s.

M. Kmeť je popredným slovenským historikom na emigráciu Slovákov na tzv. Dolnú zem a dejiny dolnozemskej slovenskej minority. Vid' napr.: KMEŤ, Miroslav: *Krátke dejiny dolnozemských Slovákov I*. 2. rev. a rozš. vyd. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2021. 322 s.; KMEŤ, Miroslav: *Krátke dejiny dolnozemských Slovákov II*. 2. rev. a rozš. vyd. Nadlak : Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasko, 2023. 309 s.

v dovtedajších ľudských dejinách.³ Pritom práve 1. svetová vojna (prie-
kopníčka v mnohých sférach verejného života – v oblasti nových techno-
lógii, práce s verejnosťou a aj ľudskej bezohľadnosti)⁴ predviedla svetu
masovosť migrácií ľudí a pohyby miliónov tzv. vojnových utečencov.⁵ Aj
keď problematika utečenectva sa zrodila so samotným utečenectvom,
jeho vedecký výskum (ako samostatného sociokultúrneho javu) sa
v priestore strednej a východnej Európe rozvinul relatívne nedávno.
Veľkou témou sa utečencovo stalo len na prelome 20. – 21. storočia
a takpovediac kulminovalo v súvislosti so 100. výročím Veľkej vojny.⁶
Problematika „rozvírila“ výskumy vo viacerých národných historiogra-
fiách tohto priestoru a vyšlo aj množstvo vedeckých sond a štúdií k rôz-
nym problémom fenoménu utečenectva v jeho rozmanitých podobách.
Evidentne to bol silný podnet na to, aby zareagovala aj slovenská histo-
riografia.⁷

Ako svedčí názov publikácie, jeho autorský kolektív sa pokúsil analy-
zovať utečenecké vlny ako súčasť moderných dejín Slovenska a zasadiť
ich do širšieho stredoeurópskeho a európskeho kontextu. Problém ute-
čenectva je v publikácii chápaný nielen ako dôsledok vojnových konflik-
tov, politických represálií či územných zmien, ale aj ako jav formovaný
dlhodobými sociálnymi, politickými a hospodárskymi procesmi. Zborník
tak presahuje tradične národné rámce historiografie a poukazuje na vzá-
jomnú prepojenosť migračných pohybov v priestore strednej a východ-
nej Európy.

Úvodné časti publikácie vytvárajú teoretický a metodologický rámec
uskutočneného výskumu. Zostavovatelia (Michal Šmigel' a Patrik Kunec)

---

³ Pozri napr.: *Migration in Europa. Historische Entwicklung, aktuelle Trends, politische Reaktionen*. Eds. H. Fassman, R. Münz. Frankfurt am Main, New York : Campus Verlag, 1996. 438 p.; GATRELL, Peter: *A Whole Empire Walking. Refugees in Russia during World War I*. Indiana-Michigan Series in Russian and European Studies. Bloomington : Indiana University Press, 1999. 317 p.; BADE, Klaus J.: *Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 510 s.; *The Encyclopedia of Migration and Minorities in Europe from the 17th century to the present*. Eds. K. J. Bade, P. C. Emmer, L. Lucassen, J. Oltmer. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 860 p.

⁴ YAVORSKA, Iryna: Židovskí utečenci z Bukoviny počas prvej svetovej vojny. In: *Acta historica Neosoliensia*, 2023, roč. 26, č. 2, s. 95.

⁵ ŠMIGEL, Michal: Míhracija naselennia v Central'nij ta Schidnij Jevropi pid čas Velykoji vijny ta u povojennyj period (1914–1922). In: *The Great War 1914 – 1918: Comprehending the Tragic Experience*. Eds. O. V. Dobrzhanskyi, V. P. Fisanov. Riga : Baltija Publishing, 2024, s. 261–262.

⁶ Vid': *Europe on the move. Refugees in the era of the Great War*. Edited by P. Gatrell and L. Zhvanko. Manchester : Manchester University Press, 2017. 352 p.

⁷ Pozri napr.: HARBULOVÁ, Ľubica: Sté výročie Veľkej vojny (k obrazu prvej svetovej vojny v slovenskej historiografii v rokoch 2013 – 2015). In: *Prvá svetová vojna v Karpatoch*. Ed. P. Kónya. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, s. 179–189.

sa v „Úvode“ venujú vymedzeniu pojmu *utečenec* v historickej perspektíve, načrtávajú jeho premeny v priebehu 20. storočia, ako aj vývoj medzinárodnoprávných noriem ochrany utečencov. Štúdia Patrika Kuneca „Vybrané príklady fenoménu nútených migrácií v období novoveku (cca 1500 – 1900)“ poukazuje na vznik moderného utečenectva v Európe a jeho zakotvenie v širších dejinných procesoch, čo umožňuje čitateľovi lepšie porozumieť neskorším empirickým analýzám.

Silnou stránkou publikácie je jej historický rozsah. Ťažiskovú časť zborníka tvoria tematicky a chronologicky členené state venované konkrétnym (v zásade hlavným) utečeneckým vlnám, s ktorými malo obyvateľstvo Slovenska skúsenosti v prvej polovici 20. storočia. Autori jednotlivých štúdií sa zameriavajú na rôzne dejinné etapy a podoby utečeneckých vln, ktoré sa prehrali Slovenskom, a to od prvej svetovej vojny cez medzivojnové obdobie, druhú svetovú vojnu až po obdobie komunistického režimu. Takéto podrobne spracované témy poskytujú ucelenejší obraz o dôvodoch, priebehu a následkoch utečeneckých migrácií.

Blok troch štúdií skúma a objasňuje utečenecké vlny z obdobia 1. svetovej vojny a medzivojnového obdobia. Pionierska štúdia Michala Šmigela a Patrície Schleiermacher „Vojnoví utečenci v Rakúsko-Uhorskej monarchii v rokoch 1914 – 1918“ mapuje utečenecké pohyby vo vojnovom Rakúsko-Uhorsku, pričom osobitnú pozornosť venuje situácii na dnešnom území Slovenska. Stať Ľubice Harbuľovej, poprednej odborníčky na migráciu z východnej Európy v 20. storočí,⁸ je zameraná na prílev a pôsobenie ruského a ukrajinského emigrantstva na Slovensku, resp. v Československu v medzivojnovom období, ktoré malo aj výrazný kultúrny, sociálny a intelektuálny vplyv na slovenskú spoločnosť.⁹ Štúdia Martina Hetényiho skúma hlavné faktory migračných pohybov z územia južného Slovenska okupovaného Maďarskom po prvej Viedenskej arbitráži v roku 1938 (na príklade nitrianskeho regiónu).¹⁰

Blok ďalších troch statí je zameraný na utečenecké migrácie vyvolané 2. svetovou vojnou a situáciou povojnového obdobia (1945 – 1948). Štúdia Michala Šmigela rekognoskuje úteky sovietskeho obyvateľstva na Slovensko pred postupom východného frontu a odhaľuje mechanizmy

⁸ Pozri napr.: *Migrácia obyvateľov východnej Európy na územie Slovenska a Čiech (prvá polovica 20. storočia)*. Ed. L. Harbuľová. Prešov : FF PU v Prešove, 2009. 310 s.

⁹ Pozri napr. aj ďalšie štúdie autorky: HARBULOVÁ, Ľubica: Etablovanie sa ruskej emigrácie vo vedeckom a v kultúrnom prostredí medzivojnového Slovenska. In: *Annales historici Presovienses*, 2020, roč. 20, č. 2, s. 50-59; HARBULOVÁ, Ľubica: Slovenská historiografia o ukrajinských emigrantoch na Slovensku v rokoch 1920 – 1939. In: *Byzantinoslovaca 7: zborník k životnému jubileu profesora Miroslava Daniša*. Bratislava: Byzantologický seminár Alexandra Avenaria, 2020, s. 330-338.

¹⁰ Bližšie k tejto problematike viď: HETÉNYI, Martin: *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938 – 1945*. Nitra : UKF, 2008. 216 s.

prijatia takmer 20 tisíc (predovšetkým ukrajinských) utečencov slovenskou vládou v roku 1944. Problematiku niekoľkých tisícov povojnových utečencov-Slovákov z hornej Oravy a severného Spiša (tzv. inkorporovaných území) a ich rozmiestnenie na Slovensku v rokoch 1945 – 1946 podrobne mapuje Milica Majeriková-Molitoris.¹¹ Utečenecké vlny z Poľska v období rokov 1945 – 1948, resp. tranzitné pohyby (poľských, židovských) utečencov cez územie Československa a úteky Ukrajincov a Rusínov (Lemkov) z juhovýchodného Poľska na severovýchodné Slovensko v rokoch 1945 – 1946 sú výsledkami vedeckého bádania českého historika Jiřího Friedla.¹² Tieto štúdie poukazujú nielen na rôznorodosť utečeneckých skúseností, ale aj na premenlivé reakcie štátnych orgánov a miestneho obyvateľstva na Slovensku voči utečencom z okolitých krajín.

V druhej polovici 20. storočia už nečelilo Slovensko vonkajšej imigrácii, čo bolo dôsledkom uzavretosti Východného (sovietskeho) bloku. Naopak, utečencami sa v nasledujúcom období stali občania Československa. Záverečná štúdia zborníka, autorom ktorej je Marek Syrný, sa tak venuje politicky motivovanému utečenectvu po roku 1945 (tzv. ľudáckej emigrácii) a emigrácii zo Slovenska v období komunistického režimu (po roku 1948 a čiastočne aj 1968) v československom kontexte.¹³ Táto časť významne rozširuje perspektívu publikácie, keďže ukazuje, že Slovensko nebolo len cieľovou či tranzitnou krajinou utečencov, ale aj priestorom, z ktorého boli ľudia nútení odchádzať do exilu, utekať do slobodných pomerov demokratického svetu. Publikácia tak reflektuje utečenectvo ako obojsmerný proces a upozorňuje na jeho politické, sociálne a ekonomické dôsledky.

Z metodologického hľadiska sa zborník opiera o široké spektrum historických prameňov – archívnych dokumentov, dobovej tlače, memoárových zdrojov, ako aj existujúcej domácej a zahraničnej literatúry. Autori jednotlivých príspevkov podrobne analyzujú rôzne typy utečencov – od vojnových utečencov cez politickú emigráciu až po úteky pod nátlakom.

¹¹ Autorka spracovala problematiku komplexnejšie v monografii: MAJERÍKOVÁ-MOLITORIS, Milica: *Vojna po vojne. Severný Spiš a horná Orava v rokoch 1945 – 1947*. Banská Bystrica – Krakov : Univerzita Mateja Bela; Spolok Slovákov v Poľsku, 2015. 211 s.

¹² Podrobnejšie sa téme migrácie z Poľska v povojnových rokoch 1945 – 1948 autor venuje v monografii: FRIEDL, Jiří: *Domů, a za svobodou. Role Československa v migracích obyvatel Polska v letech 1945 – 1948*. Praha : Academia, 2020. 463 s.

¹³ Podrobnejšie k problematike vid' zborník: *Politický exil zo Slovenska po februári 1948 v československom a východoeurópskom kontexte Studenej vojny*. Ed. M. Syrný. Turany : Tlačiareň P+M, 2021. 321 s. M. Syrný je aj autorom učebných vysokoškolských textov: SYRNÝ, Marek: *Politicky motivovaná emigrácia zo Slovenska v období druhej svetovej vojny a po roku 1945: učebné texty*. Banská Bystrica : Belianum, 2025. 74 s.

Štúdie sa taktiež zameriavajú na zmapovanie utečeneckých trás (v prípade tzv. tranzitnej migrácie), skúmajú reakcie štátnych orgánov v rámci prijatia/neprijatia/vyhostenia utečencov na Slovensku a štátno-bezpečnostné opatrenia, všímajú si zapojenie domácich štátnych i mimovládnych inštitúcií a medzinárodných organizácií, ako aj ohlasy miestneho obyvateľstva na prílev utečencov. Významným prínosom publikácie je prepojenie makrohistorického pohľadu s mikrohistorickými sondami, ktoré približujú konkrétne osudy utečencov a ich každodenné skúsenosti na území krajiny. Zvlášť dôležité je, že zborník reflektuje širší medzinárodný kontext. Utečenectvo nebolo (a nie je) len slovenským fenoménom, ale globálnym javom, ktorý mal (a má) vplyv na medzinárodné vzťahy a sociálne procesy. Práve z toho dôvodu je dôležité, že autori publikácie kladú dôraz na prepojenie regionálnych dejín so širšími európskymi a svetovými súvislosťami.

V celku sa publikácia vyznačuje analyticko-syntetickým prístupom a kladie dôraz na interpretáciu krátkodobých a dlhodobých dozvukov utečeneckých vln pre slovenskú spoločnosť. Autori poukazujú na paralely medzi historickými a súčasnými migračnými javmi a naznačujú možnosti využitia historickej skúsenosti pri reflexii aktuálnych utečeneckých kríz. Publikácia tak prispieva nielen k rozvoju historického poznania či k formovaniu historickej pamäti o utečenectve na Slovensku, ale je podnetom k širšej spoločenskej diskusii o týchto procesoch.

Zborník *Utečenci na Slovensku. Historická skúsenosť krajiny s utečeneckými vlnami v 20. storočí* predstavuje kvalitnú historiografickú prácu, ktorá vyplní dôležitú medzeru v slovenskej historickej tvorbe. Detailná analýza hlavných utečeneckých vln a historických skúseností Slovenska s utečenectvom prináša cenné poznatky, ktoré sú nielen akademicky hodnotné, ale aj spoločensky užitočné. Vďaka svojmu tematickému rozsahu, metodologickej precízности a spoločenskému presahu môže slúžiť ako základ pre ďalší výskum utečenectva a migrácií na Slovensku v kontexte európskych dejín.

František Jakob